



**УНИВЕРСИТЕТ ЗА НАЦИОНАЛНО И СВЕТОВО ПРОФЕСИОНАЛНО
ОБРАЗОВАНИЕ**

КАТЕДРА „ПУБЛИЧНА АДМИНИСТРАЦИЯ И РЕГИОНАЛНО РАЗВИТИЕ“

Атанас Красимиров Паскалев

**ПРЕДПРИЕМАЧЕСТВОТО КАТО ДОПЪЛНИТЕЛЕН ИЗТОЧНИК
ЗА ФИНАНСИРАНЕ НА СРЕДНОТО ПРОФЕСИОНАЛНО
УЧИЛИЩЕ**

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

НА ДИСЕРТАЦИОНЕН ТРУД ЗА ПРИСЪЖДАНЕ
НА ОБРАЗОВАТЕЛНА И НАУЧНА СТЕПЕН „ДОКТОР“

**София
2013 година**

Дисертационният труд се състои от увод, три глави и заключение и приложения с общ обем от 175 машинописни страници, 16 таблици и 8 фигури. Приложен е списък на ползвана литература от 120 литературни източника и 5 приложения.

Защитата на дисертационния труд ще се състои на 05.07.2013 г. от 10:30 часа в зала на Университета за национално и световно стопанство.

Материалите по защитата са на разположение на интересуващите се в сектор „Научни съвети” в УНСС, София.

I. ОБЩА ХАРАКТЕРИСТИКА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

1. Актуалност на темата

В днешните условия на глобализация и отворено информационно общество, промяната на традиционната култура на управление на образованието е мащабно предизвикателство, което изисква решаването на конкретни управленски и организационни проблеми като създаване на стимулираща предприемаческа среда, реструктуриране на управлението и контрола на училищата, насърчаването на предприемаческото, изграждане на ключови предприемачески компетенции у училищните ръководства, въвеждане на добри практики от чуждия опит и др. Тези конкретни въпроси са в пряка връзка с налаганите в системата на средното образование у нас процес на децентрализация на управление и финансиране, които дефинитивно изискват промяна на системите и структурите на управление и налагането на парадигмата на предприемачеството. Затова изграждането на адекватна предприемаческа среда, която да стимулира активното прилагане на предприемачески форми на управление в българското средно училище би спомогнало за увеличаване на неговата конкурентоспособност и акумулирането на допълнителен ресурс с оглед преодоляване на хроничните финансови дефицити в системата.

2. Цел и задачи на дисертационния труд

Целта на дисертационния труд е да се изследва и оцени състоянието на предприемачеството и неговата среда в системата на средното професионално училище и на тази база да се идентифицират възможности за неговото насърчаване и прилагане като съвременен ефективен източник на допълнителни приходи за дейността на този тип училища.

Постигането на целта предполага решаването на следните **основни задачи**:

- да се анализира предприемачеството като

природа, функции и среда и се обоснове целесъобразността от неговото приложение в управлението на публичния сектор, в частност в системата на средното професионално образование;

➤ да се дефинира предприемаческата среда и нейните компоненти в системата на средното професионално училище и се изследва значението на ключовите ѝ фактори;

➤ да се систематизират основните проблемни области, свързани с предприемачеството в средното професионално училище и реалната финансова автономия като условие за увеличаване на допълнителните приходи на училището;

➤ да се изследват предприемаческите нагласи и компетентност на директори и учители, за да се установят възможностите им за прилагане на предприемачеството в средното професионално училище;

➤ да се предложи пакет от съвременни подходи и инструменти, които могат да способстват за насърчаване и стимулиране на предприемачесвото в средното професионално училище.

3. Теза и хипотези на дисертационния труд

Основна теза на дисертационния труд: реализирането на допълнителни източници за финансиране на средното професионално училище може да се осъществи само при наличието на добре развита предприемаческа среда в системата на образованието.

Така формулираната теза на изследването предполага доказването на следните **работни хипотези**:

➤ предприемачеството е реално приложимо в системата на образованието, но съществуващата предприемаческата среда в средното професионално училище в България не благоприятства реализирането на допълнителни приходи, респ. увеличаване на финансовия ресурс на училището;

- предоставената финансова автономия на училището е формална и недостатъчна за развитието на предприемачеството и увеличаване на допълнителните приходи на училището;

- при наличието на развита предприемаческа среда личните качества и професионална компетентност на субективния фактор имат ключово значение за привличане на допълнителни източници на финансиране.

4. Предмет и обект на дисертационния труд

Предмет на изследването е развитие на предприемачеството като източник на допълнително финансиране на средното професионално училище в условията на децентрализация на управлението и делегирани бюджети.

Обект на изследването е предприемачеството в средното професионално училище в България.

5. Подходи и методи на дисертационния труд

Системата от прилагани конкретни изследователски методи включва:

- метод на историко-социалното изследване – сравнителен, проблемно-хронологически, институционален;

- проучване и систематизация на актуални публикация относно системата на образованието и проблемен анализ на резултати от научни изследвания и разработки на специализирани организации;

- критичен анализ на добри практики от чуждия и българския опит по отношение на предприемачеството в средното училище, както и приложен анализ на социологическа и статистическа информация от национални изследвания по темата на дисертацията;

- анкетен метод за събиране на информация;

- статистически методи за обработка и анализ на резултатите от изследването и графичното им представяне.

6. Ограничения при изследване и анализ на дисертационния труд

➤ Изследването е проведено в 71 средни професионални училища (главно икономически и технически профил) според регистъра на МОМН към 1 септември 2011 г. и обхваща периода октомври 2011 – май 2012 г.

➤ Емпирично статистическото изследване е фокусирано главно върху директорите и учителите на средните професионални училища.

➤ Информационни донори са справочни бази и статистически данни на НСИ, ЕВРОСТАТ, ОИСР и др., както и официална информация на Министерството на образованието относно усвояването на средства по структурните (в близкото минало – предприсъединителните) фондове от Европейския съюз, пряко свързани с образователното дело.

7. Обем и структура на дисертационния труд

Дисертационният труд се състои от увод, три глави и заключение и приложения с общ обем от 175 машинописни страници, 16 таблици и 8 фигури. Приложен е списък на ползвана литература от 120 литературни източника и 5 приложения.

Структурата на изложението е следната:

Увод

Глава Първа. Теоретични аспекти на предприемачеството и приложението му в публичния сектор

1. **Предприемачество - характеристика, функции и среда**
2. **Концепцията за предприемачеството в управлението на публичния сектор**
3. **Предприемачеството в средното професионално образование в България**

Изводи

Глава Втора. Предприемаческата среда на средното професионално училище

1. Анализ на външните фактори на предприемаческата среда на средното професионално училище
2. Анализ на вътрешните фактори на предприемаческата среда на средното професионално училище
3. Проблемни области на предприемачеството като допълнителен източник за финансиране на средното професионално училище

Изводи

Глава Трета. Подходи и инструменти за насърчаване на предприемачеството в средното професионално училище

1. Усъвършенстване на предприемаческата компетентност на училищните ръководства за финансиране на средното професионално училище
2. Повишаване капацитета на училищните ръководства за усвояване на допълнителни финансови източници по европейски и национални програми
3. Развитие на партньорствата като форма на предприемачество

Изводи

Заключение

Литература

Приложения

II. ОБОБЩЕНО СЪДЪРЖАНИЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

В Увода на дисертационния труд е обоснована актуалността на темата, дефинират се научната цел, задачи, предмет, обект на проучването, изследователските хипотези и теза, както и методите и ограниченията на анализа.

Глава Първа. Теоретични аспекти на предприемачеството и приложението му в публичния сектор

Първа глава на дисертационния труд проучва и анализира теоретико-методологични аспекти на предприема-

чеството, периодите и подходите в неговото развитие. Посочени са някои съвременни тенденции, свързани с предприемачеството. Разгледана е образователната система в България, като е акцентирано върху професионалното образование и професионалното училище в частност. Направен е опит да се докаже целесъобразността от прилагането на предприемачеството като допълнителен източник на финансиране в средното професионално училище. Дефинирана е предприемаческата среда.

В първи параграф „Предприемачество - характеристика, функции и среда“ се изследват и анализират въпроси за историческите основи и предпоставки на идеята за предприемачеството, неговите функции и развитие.

Предприемачесвото търпи сериозно развитие от възникването му като термин през античността, средновековието, до научния подход в изучаването му и съвременните тенденции в неговото развитие. Приемат се два подхода за установяване същността на предприемачеството:

➤ личностен – предприемачество се дефинира на базата на дейността и личностните характеристики на предприемача;

➤ инструментален – предприемачеството като съвкупност от механизми, инструменти, принципи;

Двата подхода са взаимосвързани, допълват се и се обуславят.

Разгледани са най-често споменаваните елементи при дефинирането на понятието „предприемачество“ – иновация (Шумпетер, Дракър), риск (Кантилон, Найт), фактор на производство (Лейбенщайн), създава стойност (Сей), напредничавост, креативност (Пинкот), инициативност, лидерство (Бати), динамо на съвременната икономика (Вебер).

Въз основа на това е изградена дефиниция за **предприемачеството като дейност, реализирана за осъществяването на определена идея от група хора, базирана на процеса на поемане на инициативи за промяна**

и свързаният с това риск по въвеждането на иновации от всякаква разновидност (в производството, организацията, дистрибуцията и други) с цел създаване на нови, по-ефективни комбинации на факторите на производство, получаване на предприемаческа печалба и/или социални ползи.

Обобщени са функциите на предприемачеството – общоикономическа, ресурсна, иновационна, социална и организационна.

Направен е анализ на същността и съдържанието на понятието „предприемаческа среда“ - „комбинацията от фактори, която оказва влияние върху изпълнението на функциите на предприемачеството и неговото развитие“¹. Предприемаческата среда е декомпозирана на вътрешна и външна, като са дискутирани факторите, които я изграждат.

Във втори параграф „Концепцията за предприемачеството в управлението на публичния сектор“ са разгледани съвременните тенденции в развитието на предприемачеството и по-специално концепцията за предприемаческото управление на публичния сектор.

Анализирайки процесите в американската икономика, която от мениджърска (доминирана от големите предприятия) се е превърнала в „предприемаческа икономика“ (доминирана от новосъздадените малки и средни предприятия, с нарастваща сфера на услугите и социалното дело), Питър Дракър стига до едно по-широко схващане за предприемачеството – т.нар. „вътрешно предприемачество“. В своята същност това е процес, свързан със създаване на нови продукти, услуги, стратегии в рамките на вече съществуващи организации. Такива организации „осъзнали необходимостта от творчество и иновации, насърчават предприемаческия дух и инициатива“². Инициативността, комуникативността, иновативността са незаменими черти на съвременния училищен мениджър. В

1 Fogel, G, An Analysis of Entrepreneurial Environment and Enterprise Development in Hungary, Journal of Small Business Management, 2001, p.103.

2 Тодоров, К., „Бизнес предприемачество“, Част 1, БАРМП, София, 2011 г., стр. 88

този смисъл той трябва да се изяви като вътрешен предприемач. Настоящият дисертационен труд изследва възможностите за вътрешно предприемачество при директорите на средните професионални училища, както и нагласите на учителите да се включат като генератори на идеи, партньори на директора и служители с висок предприемачески дух. В един по-широк смисъл вътрешното предприемачество е свързано с установяването и поддържането на организационна среда, която да насърчава предприемаческия дух и инициативи.

През последните две десетилетия на миналия век все по-голямо значение за управлението на публичния сектор започва да придобива една нова концепция – тази за публичното предприемачество. Тя е пряко свързана с вътрешното предприемачество³ (връзката им е опосредствана от съвместяването на предприемаческите и управленските функции, определящи прилаганите управленски механизми за въздействие от предприемача), публичния сектор и идеята за директора като мениджър на средното професионално училище. По своята същност концепцията е „система от пазарно ориентирани подходи в управлението на институциите и ресурсите в публичния сектор“⁴. Тя залага на творчески трансфер на съвременни управленски методи и средства от бизнес мениджмънта, съчетани с предприемаческа нагласа и иновативност. Концепцията за публично предприемачество или т.нар „предприемаческо управление“ е американският вариант на новия публичен мениджмънт.

В таблица 4 са представени основните идеи на концепцията за предприемаческо управление⁵, съотнесени от автора на дисертационния труд към възможностите за прилагането им в средното професионално училище. По

3 Нарлев, Ю. Относно някои класически и по-съвременни схващания за предприемаческото управление. Доклад. Национална научна конференция: „Съвременни управленски практики в бизнеса“. Университет за национално и световно стопанство, София, 3-4 ноември, 2006 година, с. 257-363.

4 П. Кацамунска, „Реформите в публичния мениджмънт в сравнителен контекст – модели и траектории“, Авангард Прима, София, 2009, с. 57

5 Павлов, П., С. Михалева, „Основи на публичната администрация“, УИ на ВСУ „Ч. Храбър“, Варна, 2005, стр. 75-77

този начин се търси съпоставка на идеите и доказване на целесъобразността за прилагането им в образователната сфера.

Парадигмата на публичното предприемачество намира проявление в няколко основни форми: мениджъризъм, приватизация, агентификация, конкуренция, децентрализация и разширяване участието на гражданите в управлението. От тях в сферата на образованието и в частност на средното професионално образование приложение намират главно мениджъризмът, конкуренцията, децентрализацията и разширяване участието на гражданите в управлението на училищата.

В параграф 3 „Предприемачеството в средното професионално образование в България“ е очертана общата характеристика на система на средното училище в България и специфики на средното професионално училище. Дадени са дефиниции на термините „образование“, „професионално образование“, „професионално училище“.

Разглеждат се възможностите за прилагане на предприемачеството в средното професионално училище. Тук е направен опит за теоретична обосновка на целесъобразността от използването на разглежданата дейност като допълнителен източник за финансиране на средното професионално училище. Разгледани са основните предпоставки за прилагането му в образователната сфера, предметът, обектът и субектът на предприемачеството в средното професионално училище, достигайки до следните изводи с характер на приноси:

Предприемачеството в средното професионално училище е концепция за икономическото поведение на училището в условията на пазарна икономика.

Предприемачеството в средното професионално училище е концепция, свързана с проява на иновативност, инициативност и лидерство от страна на ръководството на училището.

Концепцията за прилагане на предприемачеството в средното професионално училище е свързана и с търсенето

на нови източници на финансиране с цел повишаване икономическата автономия, конкурентоспособността и ефективността на разглежданата институция.

Конкретните проявления на предприемачесвото, които са от значение за ролята му в средното професионално образование са публичното предприемачество, вътрешното предприемачество и социалното предприемачество.

Направена е характеристика и авторски модел на предприемаческата среда в средното професионално училище, представен графично:



Фиг. 2 Предприемаческа среда в средното професионално училище

От направения в Първа глава обзор на научната литература, както и теоретичен анализ на предприемачеството и неговото приложение в публичния сектор, могат да се направят следните по-важни **обобщения и изводи**:

➤ в исторически план предприемачеството прераства от икономическа в мултидисциплинарна категория, която намира своето проявление в управлението на публичния сектор. За предприемачество днес се приема всяка дейност, която се отличава с нещо ново, създаващо благосъстояние за индивида и обществото;

➤ концепцията за публично предприемачество или т.нар „предприемаческо управление“, американският вариант на новия публичен мениджмънт, се основава на разбирането, че мениджърите в публичния сектор трябва да действат не само като администратори, но и като предприемачи. В сектора образование това пряко кореспондира с предизвикателствата, пред които са изправени директорите в модерното средно професионално училище;

➤ предприемачеството има различни проявления. За средното професионално образование обаче от особено значение са публичното предприемачество, вътрешното предприемачество и социалното предприемачество. В тази връзка е необходимо да се подчертае, че принципите на предприемачеството са едни и същи;

➤ предприемачеството е реално приложимо в системата на средното професионално училище. То е концепция за икономическото поведение на училището в условията на пазарна икономика, свързана с проява на иновативност, инициативност и лидерство от страна на ръководството на училището, с търсенето на нови източници на финансиране, конкурентоспособността и ефективността на тази институция;

➤ предприемаческата среда в средното професионално училище е съвкупност от всички фактори, които оказват влияние върху възможността за прилагане и насърчаване на предприемачеството в тази сфера. Факторите на тази среда условно се разделят на две групи- вътрешни и външни. От вътрешните фактори с най-голямо влияние е човешкия ресурс, а от външните – нормативната база и институционалните отношения;

➤ развитието на предприемачеството се свързва с училищната автономия и процесите, които я гарантират – децентрализация и делегиране.

Глава Втора. Предприемаческата среда на средното професионално училище

Във Втора глава на дисертационния труд се проучва и анализира предприемаческата среда и възможностите за прилагане на предприемачеството като допълнителен източник за финансиране на средното професионално училище. Разгледани са основните вътрешни и външни фактори на предприемаческата среда като са очертани проблемните области на предприемачеството като допълнителен източник за финансиране на средното професионално училище.

В параграф 1 „Анализ на външните фактори на предприемаческата среда на средното професионално училище“ се обръща особено внимание на нормативните актове. Очертава се институционалната рамка, в която е поставена разглежданата сфера и предопределя нейното функциониране. Тя е основа и гарант за изграждането и поддържането на финансова автономия на средното професионално училище. Никаква предприемаческа дейност, иновативност или инициативност не би могла да се приложи реално, ако директорите нямат определена свобода на действие. Образователната система в България и в частност професионалното образование, са регламентирани от множество нормативни актове с различна йерархия и насоченост. Обект на изследване в настоящия дисертационен труд са тези правни норми, които имат отношение към прилагането на предприемачеството в средното професионално училище.

Освен към нормативните актове, фокусът е обърнат и към връзките между отделните институции, свързани с професионалното образование. Тези отношения се разглеждат най-вече в контекста на механизма на финансиране и процесите на децентрализацията и делегиране. Децентрализацията

в системата на образованието минава през финансовата децентрализация, която създава условия за автономност на средното професионално образование. Това е процес на прехвърляне на правомощия, свързани със съставянето и изпълнението на делегирания бюджет. Този процес се разглежда в контекста на предприемачеството, като се търсят доказателства за взаимното им обуславяне и протичане.

Даването на възможност на училищата сами да разполагат със средствата си, да използват собствените си приходи и преходния остатък мотивира директорите да използват предприемачески прийоми в управлението на поверените им училища, като по този начин повишават конкурентоспособността на ръководените от тях организации и подобряват качеството на предлаганата услуга.

В параграф 2 „Анализ на вътрешните фактори на предприемаческата среда на средното професионално училище“ с най-голямо значение е изведен човешкият ресурс. Именно той е обект на проведеното емпирично изследване. То е насочено към установяване и анализ на предприемаческите качества и нагласи на ръководителите и учителите в средното професионално училище. Проведено е в 2 етапа.

В първия етап е представено проучване на възможностите за използване на предприемачеството като допълнителен финансов източник сред директори на професионални гимназии. Разработена е анкета, която изследва предприемаческото поведение, качества и нагласи на ръководителите на училищата към използването на предприемачеството като допълнителен източник за финансиране на средното професионално училище.

Изследването е проведено в периода октомври 2011 - май 2012. За установяване представителност на извадката се използва гнездови подбор. От „Регистър на училищата, детските градини и обслужващите звена“, е изготвен списък на професионалните училища в България по области (гнезда) към началото на изследването (22 октомври 2011 година). От този

списък на случаен принцип във всяко гнездо са определени за изследване училища, броят на които представлява 10% от общия брой на професионалните гимназии в даденото гнездо. Така общият брой на изследваните обекти е 71. Изследването е анонимно. Анкетата се състои от 33 въпроса, примери, постановки, на които ръководителите на избраните средни професионални училища трябва да отговорят или да изберат даден вариант.

От така направената анкета могат да се изведат следните изводи с характер на приноси:

➤ ръководителите на средните професионални училища са запознати с теорията на предприемачеството и разпознават неговите основни черти, особено тези, свързани с иновативността, креативността, риска и инициативността, но се затрудняват при реалното прилагане на тази дейност като допълнителен източник на средства;

➤ ръководителите на средните професионални училища приемат предприемачеството като допълнителен източник за ефективното финансиране на поверената им институция и път към комплексната ѝ автономия. В тази връзка се наблюдава добра предприемаческа активност, но резултатите от нея са незадоволителни. Причините са свързани с проблеми във външната и вътрешна предприемаческа среда - липсата на подходяща нормативна база, която да регламентира отделните форми на предприемаческа дейност, както и липсата на квалификация и мотивация у директорите;

➤ първите стъпки за въвеждане на система за стимулиране на вътрешното предприемачество са вече предприети от директори на професионалните гимназии. Успоредно с това самите директори искат да бъдат оценявани като мениджъри и предприемачи, а не като администратори.

Вторият етап на изследването е свързан с установяване предприемаческите нагласи на учителите, преподаващи в средното професионално училище. Търси се оценка на степента на готовност на преподавателите да

участват в процеса на намиране на допълнителни средства за финансиране на средното професионално училище, тяхната степен на подготовка и квалификация за успешно включване в този процес, както и оценка на нормативната база, която да създава условия за протичането на процеса на вътрешно предприемачество в средното професионално училище. Имайки предвид, че като вътрешни предприемачи в едно училище могат да се визират преди всичко мениджърите, трябва да се отбележи, че като такива в структурата и йерархията на професионалните гимназии могат да бъдат припознати не само директорите и помощник директорите, но и ръководителите на методичните обединения, главните учители (особено в малките училища, където трудовите им характеристики са близки до тези на помощник директорите), учителите-методисти и др. В този смисъл значението на подобно изследване е свързано с участието на учителите в управлението и администрацията на професионалните гимназии, а оттук и потенциала им като вътрешни предприемачи. На практика всички учители са възможни ръководители – директори, помощник директори, ръководители на проекти. Резултатите ще покажат какви са възможностите и нагласите на учителите да бъдат вътрешни предприемачи и ще докажат хипотезата, че при развита предприемаческа среда личните качества и професионална компетентност на субективния фактор имат ключово значение за привличане на допълнителни източници на финансиране.

За целта е използван един нов за нашата страна метод, скалазаизмерваненапредприемаческите нагласи–45 твърдения, който дава възможност да се разкрият както обобщените тенденции в мисленето, преживяванията и поведението на преподавателите към предприемачеството, така и техните намерения и компетенции към предприемачеството.⁶ Разработен е от Г. Гатев, описан подробно в цитираните източници и апробиран в проведени изследвания, резултатите от които са

⁶ Гатев Г. „Предварителни резултати от конструирането на метод за изследване на предприемаческите нагласи у студентите“. Научна сесия 2008, НВУ „В.Левски“, факултет „Артилерия, ПВО и КИС“, гр. Шумен, 82-89

представени на научни конференции и публикувани в научни статии.⁷

За изследването на случаен принцип са избрани 5 професионални гимназии в град София, в които въз основа на подготвена анкета са изследвани общо 30 учители.

В настоящото изследване е използван дисперсионен анализ за проверка на хипотезите:

Да се провери оказва ли влияние специалността на преподавателите в средните професионални училища върху предприемаческата им нагласа – използва се бъде еднофакторен дисперсионен анализ.

Направените изчисления са показани в следната таблица:

Таблица 12 Стойности от проверката теста на Левене и Колмогоров-Смирнов

Променлива	Равнище на значимост при тест на Levene	Равнище на значимост при тест на Колмогоров-Смирнов	Размер на грешката
Специалност	0.028	-	0.05

От таблицата се вижда, че равнището на значимост е по-малко от размера на грешката ($Sig < \alpha$), което означава, че в случая поне едно от условията за използване на еднофакторния параметричен дисперсионен анализ не е изпълнено, поради което за изследване на хипотезата ще използваме еднофакторен непараметричен дисперсионен анализ – тест на Кръскал-Уолис.

⁷ ГатевГ. „Предприемаческите нагласи на студентите – концептуални и методически основи за тяхното ефективно измерване“. VII Международна конференция „Стратегически насоки в бизнеса през 21-ви век и качеството на висшето образование. Варна, 2008 г., сс.184-189.

Таблица 13 Резултати от еднофакторен непараметричен дисперсионен анализ - теста на Кръскал-Уолис

Тест на Кръскал-Уолис	Равнище на значимост	Размер на грешката
Специалност	0.039	0.05

Равнището на значимост при проведения тест е 0,039 ($Sig < \alpha$), което означава, че нулевата хипотеза е отхвърлена и се приема алтернативната - специалността оказва влияние върху предприемаческата нагласа на преподавателите в средните професионални училища. Прави впечатление, че най-високи са оценките на предприемаческите нагласи при преподавателите по икономика (средно 165 бала) и най-ниски при тези с инженерна специалност (средно 141 бала). Причините за подобна зависимост могат да се търсят в икономическата насоченост на предприемачеството, изучаването му като икономическа дисциплина, природата и характера на икономическото образование и други.

Да се провери оказва ли влияние удовлетвореността от работата на преподавателите в средните професионални училища върху предприемаческата нагласа - еднофакторен дисперсионен анализ.

Направените изчисления са показани в следната таблица:

Таблица 14 Стойности от проверката теста на Левене и Колмогоров-Смирнов

Променлива	Равнище на значимост при тест на Levene	Равнище на значимост при тест на Колмогоров-Смирнов	Размер на грешката
Равнище на удовлетвореност	0.408	0.2	0.05

От таблицата се вижда, че равнището на значимост при теста на Лавийн е по-голямо от размера на грешката, което означава, че дисперсиите в групите са равни.

Резултатите от теста Колмогоров-Смирнов показват, че степента на значимост и при двете групи е по-голяма от размера на грешката, което означава, че е налице нормално разпределение на изследваната променлива.

Резултатите от двата теста дават основание да се приложи еднофакторен параметричен дисперсионен анализ.

Резултатите от проведения дисперсионен анализ на зависимостта между равнището на удовлетвореност от работата в училището и предприемаческата нагласа на учителите може да се види в Таблица 15:

Таблица 15 Резултати от проведен дисперсионен анализ с програмен продукт SPSS⁸

ANOVA					
	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Between Groups	26,141	1	26,141	1,071	0,791
Within Groups	9887,100	27	366,189		
Total	9913,241	28			

Стойност на $F=1.071$ при равнище на значимост 0,791, което показва, че предприемаческите нагласи на учителите не зависят от тяхната степен на удовлетвореност от работата им.

Трябва да се подчертае още веднъж, че така направения анализ се основава на бални оценки, а не на количествени показатели. С цел коректни изводи, тези получените оценки са сравнени с теоретичен модел. За да бъдат резултатите от емпиричното изследване на учителите съпоставими, те са сравнени с резултатите от същото изследване, проведено сред 30 студенти-предприемачи от ТУ Варна. На фона на резултатите от изследването на реални предприемачи, нивото

⁸ Харалампиев, К., „Работа с данни в SPSS“, университетско издателство „Св. Климент Охридски“, София, 2009 г.

на предприемаческата нагласа на учителите ще се открие. За нуждите на анкетата бяха избрани студенти, които изучават предприемачество и в същото време имат малък собствен бизнес (предимно в сферата на търговията и услугите)⁹. Причината да бъдат избрани студенти-предприемачи е, че не би било коректно резултатите от изследването на учителите да бъдат съпоставяни с дългогодишни предприемачи. Друга причина за избора на студенти-предприемачи е фактът, че самият метод е изграден и апробиран за измерване предприемаческите нагласи при студенти.

На таблица 15 са сравнени резултатите от получените данни за общата предприемаческа нагласа на учители и студенти-предприемачи, както и двете съставни субскали – тази на предприемаческите намерения и предприемаческите компетенции. Заслужава внимание фактът, че преподавателите от средните училища имат по-високи общи нагласи към предприемачеството 155 бала средна оценка спрямо 144,20 средна оценка на предприемаческите нагласи при изследваните студенти-предприемачи. От двете субскали, които изграждат основната, учителите имат значително по-високи резултати по отношение на предприемаческите компетенции, спрямо студентите-предприемачи. Средните оценки на изследваната променлива за преподавателите е почти два пъти по-висока от тази на студентите (съответно 40 бала и 22,68 бала). Това показва значително по-високите умения и компетенции на учителите, което най-вероятно се дължи на богатия професионален опит, възможности за кариера, обучение и професионално израстване. По третата променлива – предприемачески намерения – студентите са с по-високи средни стойности (121,5 бала спрямо 115 на учителите).

⁹ Опитът, който декларираг студентите в сферата на предприемачеството е от три до пет години.

Таблица 16 Съпоставка на предприемаческите нагласи при изследваните учители и студенти-предприемачи

Предприемачески нагласи	Занимание	N	Средно значение	Стандартно отклонение
Общи предприемачески нагласи	Учител	30	155,00	11,45
	Студент-предприемач	30	144,26	12,60
- Предприемачески намерения	Учител	30	115,00	8,66
	Студент-предприемач	30	121,57	9,84
- Предприемачески компетенции	Учител	30	40,00	4,53
	Студент-предприемач	30	22,68	6,11

Заслужава внимание фактът, че преподавателите от средните училища имат по-високи общи нагласи към предприемачеството 155 бала средна оценка спрямо 144,20 средна оценка на предприемаческите нагласи при изследваните студенти-предприемачи. От двете субскали, които изграждат основната, учителите имат значително по-високи резултати по отношение на предприемаческите компетенции, спрямо студентите-предприемачи. Средните оценки на изследваната променлива за преподавателите е почти два пъти по-висока от тази на студентите (съответно 40 бала и 22,68 бала). Това показва значително по-високите умения и компетенции на учителите от извадката, което най-вероятно се дължи на богатия професионален опит, възможности за кариера, обучение и професионално израстване. По третата променлива – предприемачески намерения – студентите са с по-високи средни стойности (121,5 бала спрямо 115 на учителите).

Тази тенденция е в емпирическа връзка с установеното преди това, което показва, че едва трима от 30 преподаватели заявяват, че имат такива намерения за в бъдеще. Всъщност именно този тренд очертава истинското отношение към

предприемаческата дейност, докато втората субскала – предприемаческите компетенции се базира в основата си на преживени житейски събития и натрупан опит, който е близък до предприемачеството, но като цяло е поведение и преживявания в друг житейски и целеви контекст. Тези резултати от своя страна рефлексират в работата на учителите. Липсата на предприемачески намерения при преподавателите е пряко свързана с тяхното институционализиране, слабата им мотивираност, липсата на творчески хъс, идеи и дръзновения, отдаването на инерцията са проблеми, които не са предмет на настоящия дисертационен труд, но които са част от множество изследвания и научни разработки.

Анализът на резултати от направеното проучване дава възможност да се формулират няколко важни извода.

➤ учителите в изследваните средни професионални гимназии имат добре изразена предприемаческа нагласа, която е съпоставима с предприемаческите нагласи при действащите предприемачи. Това открива възможност ръководителите на тези учебни заведения да организират административно-стопанския и учебно-възпитателния процес по такъв начин, че да се възползват от предприемаческия потенциал на учителите. Резултатът показва и добра предприемаческа нагласа на потенциалните ръководители на професионални гимназии, проекти и програми към училищата;

➤ учителите в средните професионални гимназии са с добре изразени предприемачески компетенции. Това показва, че освен нагласа, преподавателите притежават и качества, знания и компетенции, с които практически да реализират своите намерения. Това е потенциална възможност за разгръщане на вътрешното предприемачество в изследваните учебни заведения, което на свой ред ще повиши ефективността на управлението, мотивацията на персонала и финансовата автономност на училищата;

➤ наред с това, по-ниската оценка на предприемаческите намерения на учителите в средните професионални училища доказва, че тези изводи са само

потенциални възможности. Предприемаческата нагласа на учителите е със слабата практическа насоченост и възможност за реализация. От една страна, причина за по-ниските нива на предприемаческите намерения е обстоятелството, че повечето учители са с дългогодишен опит в своята професия, а 60% от тях са на възраст 50 и над 50 години. Това са преподаватели, които са се институционализирали в своята дейност и макар да имат опита и знанията, са консервативно настроени по отношение на иновациите. От друга страна, вътрешното предприемачество е непознато като възможност за професионални изяви, поради което предприемаческите нагласи и компетенции на учителите остават без възможност за практическа реализация;

➤ друг важен извод е, че учителите с икономически специалности са с най-висока предприемаческа нагласа. Това показва, че предприемаческата нагласа е пряко свързана с професионалната компетентност на субективния фактор и има ключово значение за използването на предприемачеството в средното професионално училище. Икономическата компетентност трябва да се развива чрез обучения и квалификации, особено сред тези учители, които пряко се занимават с вътрешно предприемачество (ръководители на проекти, национални програми, кандидат директори и помощник директори).

В параграф 3 „Проблемни области на предприемачеството като допълнителен източник за финансиране на средното професионално училище“ са изведени някои основни проблеми на външната предприемаческа среда:

Необходимо е унифициране на нормативната база. Често множеството нормативни актове, които регламентират разглежданата сфера, са с неясно, нееднозначно съдържание и дават възможност да бъдат тълкувани по „удобен“ за различните страни начин.

Проблеми се установяват и с нормативната база, регламентираща финансирането и формулите за разпределение на средствата по ЕРС. При сега действащата система за определяне на бюджетните средства, с които може да

разполага едно училище, в много от случаите не се отчитат характерните особености на отделните училища по райони, свързани с местоположението, конкретните задачи, които изпълнява училището, степента на подготовка на ръководните и педагогическите кадри и т.н., което води до намаляване ефективността на използване на наличните средства в системата.

Нормативната база е тромава, формална, неефективна и по отношение на възможностите за партньорства.

Трябва да се допълни, че за правилното функциониране на системата от ключово значение е не само подходящата нормативна база, но и изграждането на структури за нейното приложение, както и органи за контрол.

Като проблеми на вътрешната предприемаческа среда могат да се отчетат:

Ръководителите на средните професионални училища трябва да бъдат не само администратори, но и мениджъри, лидери с предприемачески дух. Педагогика, икономика, психология, управление са само част от полетата, в които те трябва да се изявяват. Това изисква широк набор от знания, умения и компетенции, които могат да се придобият и развиват само чрез учене през целия живот. Направеното изследване показва, че именно нивото на квалификация и компетенции е един от проблемите, свързани с усвояването на средства по ЕСФ и Национални програми.

Слаба мотивираност на заетите в сферата на образованието.

Въз основа на изложението в **Глава Втора** могат да се направят редица **обобщения и изводи**, които могат да бъдат обособени в следните по-важни направления:

➤ по отношение на външните фактори на предприемаческата среда се установи, че нормативната база не може да гарантира реалната училищна (в частност финансова) автономия. Съществуват редица проблеми и противоречия, които затрудняват прилагането на предприемачеството, а там, където го има, често го правят неефективно;

➤ по отношение на вътрешната предприемаческа среда - директорите приемат предприемачеството като реално приложима концепция в условията на средното професионално училище;

➤ предприемаческата активност на директорите е неефективна поради проблеми в предприемаческата среда на средното професионално училище (нормативна база, връзки между институциите, компетентност и нагласи на човешкия ресурс);

➤ предприемаческите нагласи на учителите са в пряка зависимост с тяхната специалност и икономическа компетентност. Анализът показва, че при добра предприемаческа среда те биха могли да бъдат основата за изграждането на система на вътрешно предприемачество, но е необходимо да се повиши нивото на предприемаческите им намерения. Те трябва да бъдат активен фактор при прилагане концепцията на предприемачеството в средното професионално училище;

➤ очевидно е, че съществуващите проблеми не могат да бъдат решени с „косметични“ реформи и работа „на парче“. Необходима институционална промяна на средата в която е поставено предприемачеството в средното професионално образование: функции на образователните институции, нормативна уредба, доверие към възможностите на училището да се самоуправлява. Това са както преки изводи на директорите, извадени от анкетата, така и изводи от резултатите на емпиричното изследване като цяло.

Глава трета. Възможности за насърчаване на предприемачеството в българското средно професионално училище.

В трета глава на дисертационния труд въз основа на анализа и оценката на резултатите от проведени серия от емпирични изследвания се търсят опции за насърчаване на предприемачеството в средното професионално училище.

Параграф 1 „Усъвършенстване на предприемаческата компетентност на училищните ръководства за финансиране на средното професионално училище“. С приемането на страната в състава на ЕС (2007 г.), въвеждането на делегираните бюджети в системата на средното образование (2008 г.), развитие процеса на децентрализация и изпълнението на програмата за развитие на средното образование 2006-2015 г., фигурата на директора в средното професионално училище изпъква все повече. Към традиционните функции, свързани с ръководство и администриране на учебно-възпитателния процес, се добавят и нови, икономически, свързани с финансовия мениджмънт на училището. Направеното емпирично изследване показва, че анкетираните директори не са готови за тази си нова роля. Необходим е период на адаптация, обучение и квалификация. В дисертационния труд се разглеждат възможностите за повишаване на компетентността на училищните ръководства за въвеждане принципите на предприемачеството в средното професионално училище. Направените предложения и разгледаните начини за повишаване компетентността на училищните ръководства могат да бъдат обобщени както следва:

➤ децентрализация на средствата за обучение и квалификация. Директорите и педагозите трябва да имат възможност да организират и реализират обучителни мероприятия, които да отговарят на техните лични нужди, да са съобразени с работното им време, място и възможности;

➤ изграждане на система за споделяне на чуждестранен опит и добри практики. Към момента това се реализира чрез конференции и семинари, до които обаче няма масов достъп и участие. Изработването на национален портал и интернет платформа за споделяне на опит, мнения, документи, образци и т.н, който да бъде достъпен за всеки учител в системата на професионалното образование в страната, трябва да залегне в политиката на МОМН;

➤ необходима е законодателна инициатива в областта на партньорствата, която да ги извади от сянката

на формалността и да ги направи действащи – както между училищата и бизнеса, така и между училищата и първостепенните разпоредители с държавни средства. Тези инициативи могат да бъдат данъчни облекчения не само за дарения, но и за предоставяне на кадрова подкрепа, узаконяване на възможностите за лобиране в образователната система, активизиране на отделите по образование в общините, които да бъдат в помощ на директора не само като администратор, но и като мениджър и т.н.;

➤ обучението трябва да има практическа насоченост, а не формална, теоретична рамка.

Параграф 2 „Повишаване капацитета на училищните ръководства за усвояване на допълнителни финансови източници по европейски и национални програми“. Както бе установено от емпиричното изследване, капацитетът на анкетираните училищни ръководства по усвояването на европейски и национални фондове и програми, както и способността за установяването и ефективното поддържане на партньорства, е ограничен. Директорите често не разполагат със знанията, опита и квалификацията, необходими за ефективното използване на посочените допълнителни източници на финансиране. В същото време ограничените ресурси не им позволяват да наемат специалисти, на които да възложат тази предприемаческа дейност. Тук предприемачеството е разгледано като допълнителен финансов източник чрез европейски проекти и програми. Посочени са основните европейски проекти и програми, по които средното професионално училище може да бъде бенефициент, дискутирани са възможностите за повишаване потенциала на ръководството за участие по такива програми и проекти, разгледани са възможностите за повишаване на административния капацитет и качеството на управление на проектите. Изведени са основните проблеми и са посочени конкретни предложения за по-ефективно усвояване и изпълнение на проекти:

➤ Липсата на квалифициран персонал в тази област.

- Водещите институции по европейските програми също тепърва групат опит и компетентности в областта.

- Липсата на комуникация и сътрудничество по хоризонталата и вертикалата. Връзката между отделните училища от една страна и между общини, министерства и учебни заведения от друга е слаба, формална, декларативна.

- Проблеми със съфинансирането и авансирането на европейските проекти.

- Липса на единна информационна система, на единна база данни и обща стратегия за участие на професионалните училища в европейски програми.

Обърнато е внимание и на възможностите за използване на предприемачеството като допълнителен финансов източник чрез участие в Национални проекти и програми на МОМН. При тях кандидатстването е улеснено, стандартизирано и съобразено с кадровите възможности на училището. На практика основен бенефициент по тези програми се явява МОМН, а училищата се включват с конкретни предложения, без да се очаква от тях да извършват сложната процедура по междинни и крайни отчитания по изпълнението на проекта и мониторинга.

Разгледани са различните програми, по които училищата могат да вземат участие, дискутирани са възможностите за подобряване работата на администрацията по участие в тези програми.

Въз основа на анализа са направени препоръки за възможни решения на изброените проблеми с цел увеличаване капацитета на средните професионални училища за усвояване на структурните фондове на Европейския съюз и Национални програми:

- обучение на директори и кадри за работа по европейски програми. Трябва да се отбележи, че от изключителна важност е това обучение да не бъде спорадично, стихийно, в рамките на различни проекти. Трябва да бъде изготвена единна програма за обучение, която да бъде унифицирана, прилагана методично;

➤ изграждане на структури, които да подпомагат училищата в участието им по европейски програми. Тези звена трябва да оказват административна, правна, логистична, технологична, кадровоподкрепа при изготвянето и изпълнението на проекти. Общините трябва да се включат активно в помощ на училищата;

➤ изграждането на фонд, който да съфинансира и авансира спечелени проекти. Този фонд може да бъде като част от резерва от формулата за разпределение на средствата по единните разходни стандарти;

➤ изграждането на информационна система и база данни, която да гарантира прозрачността при участието в проекти, да споделя опит и добри практики, да отговаря за доброто сътрудничество по вертикалата и хоризонталата.

В Параграф 3 „Развитие на партньорствата като форма на предприемачество се разглежда партньорството между средните професионални училища и бизнеса като форма на предприемачество. При анализа е взет под внимание чуждестранния опит и добри практики. Ефективността на тези партньорства може да се измери чрез пазара на труда. Колкото по-голямо е съответствието между търсенето и предлагането на кадри със съответната квалификация, толкова по-ефективно е разглежданото сътрудничество. Бизнесът трябва да насочва професионалните гимназии по отношение на актуалните професии, необходимите знания от различните сфери, практическата ориентация на тези знания. Иницирането на подобни отношения може да повиши ефективността от дейността и на двете страни. За бизнеса това дава възможност за получаване на висококвалифицирани кадри, съобразени с актуалните изисквания на пазара. За професионалните гимназии това е възможност за модернизирание на образователния процес, повишаване нивото на приходите, конкурентоспособността и качеството на предлаганата услуга.

Дискутирани са и възможностите за партньорството между средните професионални училища и училищните настоятелства.

Основните проблеми, с които се сблъскват училищните настоятелства, могат да се обобщят по следния начин:

➤ Законодателната рамка е твърде ограничаваща. Училищните настоятелства имат предимно пасивна роля – те само подпомагат стопанската дейност на училищата, без самите те да могат да извършват такава, функциите им са сведени предимно до дребно спонсорство (едва 28% от училищните настоятелства имат приходи над 3000 лв. годишно). Не са предвидени почти никакви законови облекчения.

➤ Училищните настоятелства нямат реална възможност за участие в управлението на училището, за оказване влияние върху ръководството, а лобистките функции пред останалите институции от сферата на образованието са по-скоро въпрос на добра воля и лично присъствие от страна на председателя, отколкото на организирани и регламентирани действия от страна на училищното настоятелство.

Препоръки за решаване на проблемите са:

➤ Изпълнителната власт в лицето на МС да изготви и обнародва постановление за освобождаване на училищните настоятелства от такси и данъци при регистрацията им в съда.

➤ МОН да използва възможностите си за законодателна инициатива и да предложи, след обсъждане с представители на Министерството на финансите на възможности за данъчни облекчения и преференции за лица, спонсориращи училищни настоятелства.

➤ Да се обсъди заедно с националното сдружение на общините възможността за създаване на общински органи, които да координират дейността на всички фактори на социално-педагогическата система в областта на възпитанието, образованието и обучението на децата.

➤ Да се възстановят общинските училищни настоятелства, които да се избират от членовете на Съветите на настоятелите във всяка община.

➤ Да бъде подета законова инициатива за нормативно регламентиране на лобирането в сферата на образованието.

Въз основа на изложението в глава трета могат да се

направят редица **обобщения и изводи**, които са обособени в следните по-важни направления:

➤ ключово значение за ускоряван процеса на трансформация на директорите от администратори в мениджъри и вътрешни предприемачи е повишаване на тяхната предприемаческа компетентност. Обучението, квалификацията, споделяне на добри практики от чуждия опит е основен инструмент за овладяване на практически умения и компетенции с цел привличане на допълнителни източници на финансиране;

➤ компетентността на училищното ръководство е едно от условията за повишаване капацитета на усвояване на европейските фондове и националните програми като вид предприемаческа дейност в средните професионални училища. Други условия са участие на държавата и общините, изграждане на спомагателни фондове за съфинансиране, промяна в трудовата характеристика на учителите и т.н. други;

➤ училищните настоятелства разкриват нови възможности за въвеждане на предприемаческия дух и налагане на предприемаческо управление в средното професионално училище. Анализът обаче показва, че към момента училищните настоятелства в България са с ограничени, често формални функции, без възможност за пряко участие в ръководството на училищния живот;

➤ адаптирането на чуждестранния опит към условията в България ще доведе до подобряване на предприемаческата среда в средното професионално. Добрите практики, които биха могли да бъдат внедрени в България, са свързани с повишаване ефективността на субективния фактор, различни форми на партньорство, иновациите в училищата и др.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Настоящият дисертационен труд изследва състоянието на предприемачеството и неговата среда в системата на средното професионално училище, за да се открият възможностите за неговото насърчаване и прилагане като

съвременен ефективен източник на допълнителни приходи за дейността на тези училища. За да се постигне тази цел в изследването са анализирани природата, функциите и средата на предприемачеството, дефинирани са компонентите на предприемаческата среда в средното професионално училище и е изследвано значението на ключовите ѝ фактори. Наред с това, са систематизирани основните проблемни области на предприемаческата среда, в т.ч. нормативна база, връзки между институциите, предприемаческите компетенции и нагласи на училищните ръководства и учителите. Резултатите от направеното проучване даде възможност да се предложи пакет от съвременни подходи и инструменти, способстващи насърчаването и стимулирането на предприемачеството в средното професионално училище.

Въз основа на направеното изследване на състоянието на предприемачеството и неговата среда в средното професионално училище могат да се направят следните **по-важни изводи**:

Предприемачеството намира приложение в системата на образованието и се свързва с иновативност, инициативност и лидерство от страна на училищното ръководство с оглед търсенето на нови източници на финансиране.

Основни форми на предприемачеството, приложими в средното професионално училище, са вътрешното и социално предприемачество. Трябва обаче да се подчертае, че принципите на предприемачеството са едни и същи. Тук става въпрос за разлика в практиката на прилагането им, а не за качествено различни видове предприемачество. Научното изследване очерта тясната връзката между вътрешното предприемачество и предприемачеството в управлението на публичния сектор.

Условие за развитието на предприемачеството и увеличаване на допълнителните приходи на училището е финансовата автономия на училището, но в българските условия тя е по-скоро формална, отколкото реална.

Същевременно предприемаческата активност на директорите е неефективна и главна причина за това са проблемите в предприемаческата среда на средното

професионално училище (нормативна база, връзки между институциите, компетентност и нагласи на човешкия ресурс).

Анализът показва, че предприемаческите нагласи на директорите и учителите са в пряка зависимост от тяхната специалност и икономическа компетентност. При добре развита предприемаческа среда качествата и компетенциите на човешкия фактор са основата за изграждането на система на вътрешно предприемачество. Директорите и учителите са активната страна, от която зависи налагането на концепцията за предприемачеството в средното професионално училище.

Предвид направените изводи и обобщения могат да се дадат и конкретни **препоръки с практико-плиложен характер**:

Децентрализацията на средствата за квалификация ще позволи на училищата да кандидатстват за образователни и квалификационни курсове, необходими за конкретното училище и педагогически колектив, които ще обхванат по-широка гама от компетенции (изготвяне на проекти, работа по международни и национални програми, участие в обществени поръчки и други).

Прилагането на Картата за допълнителното трудово възнаграждение за постигнати резултати от труда на директора (Приложение 4), разделена в 3 основни функционални направления – административна функция, вътрешно предприемачество и педагогическа функция. Този начин на оценка подчертава равнопоставеността на отделните функции, които съвместява директора като създава условия за по-висока мотивираност и възможност за изграждане на стратегия за лично развитие, с която да покрие дефицитите по отделни направления. Може да се използва и за оценка на допълнителното трудово възнаграждение за постигнатите резултати от труда на учителите.

Наложителна е промяна в трудовите характеристики и начина на заплащане на учителите и директорите, както и промяна в нематериалните стимули, тъй като много от

проектите и програмите за допълнително финансиране не предвиждат средства за тяхното администриране.

Необходима са спешни мерки за решаване на проблема, свързан със съфинансирането и авансирането на проекти. Полезно би било да се изгради фонд за съфинансиране и авансиране на проекти към първостепенните разпоредители с бюджетни кредити, който да бъде за сметка на отчисления от резервите от формулата за разпределение на единните разходни стандарти.

Удачно би било да се изготвят правила за насърчаване на вътрешното предприемачество в средното професионално училище. Те ще са в основата на изграждане на системата на вътрешното предприемачество в образованието, която да гарантира иновациите, инициативността, комуникативността, предприемаческия дух и училищна автономност. Пример за такива правила са посочените в Приложение 5.

III. СПРАВКА ЗА ПРИНОСНИТЕ МОМЕНТИ

1. На базата на анализ и обобщение на теоретичните концепции на предприемачеството е дефинирана предприемаческата среда в сферата на средното професионално училище, характеризирани са нейните основни елементи.

2. Изследвани са възможностите за прилагане принципите на предприемачеството в българската образователна система. Изведена е неговата целесъобразност като съвременен ефективен източник на допълнителни приходи за дейността на средното професионално училище с оглед преодоляване на хроничните финансови дефицити.

3. На базата на проведено емпирично изследване са систематизирани основните проблемни области (в т.ч. нормативна база, връзки между институциите и човешкия фактор), обяснени са причините и са обосновани необходимите промени. Доказана е водещата роля на човешкия фактор за

стимулиране на училищното предприемачество при наличието на адекватна предприемаческа среда.

4. Проучени са добри практики от чуждия и български опит и на тази основа са оценени възможностите за насърчаване на предприемачеството в средното професионално училище. Предложен е пакет от съвременни подходи и инструменти за повишаване на квалификацията на персонала, капацитета за усвояване на средства по европейски фондове и национални програми, насърчаване на партньорството между бизнеса, настоятелствата и самите училища като форма на предприемачество и др.

IV. СПИСЪК НА ПУБЛИКАЦИИТЕ ПО ТЕМАТА

Паскалев, А. Предприемачеството като финансова алтернатива на средното професионално училище, Юбилейна международна научна конференция „Публичната администрация – предизвикателства и перспективи“, УНСС, С, 2008 г., с.179-182

Паскалев, А. Същност, форми и социална инфраструктура на децентрализацията в системата на средното образование, Икономическа мисъл, брой 6, С, 2012 г.

Паскалев, А. Предприемачеството като фактор за разширяване на приходната база на общинските училища, Международна научна конференция „Регионалното развитие в България: тенденции и перспективи“, УНСС, С, 2013 г., с. 136-139

Паскалев, А. Теоретична рамка на предприемачеството в средното професионално училище, Международна конференция «Съвременният модел на ЕС и мястото на България в него», МВБУ – Ботевград (под печат).